

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۶، پاییز ۱۳۹۴

وصول مقاله: ۱۳۹۳/۴/۳

تأیید نهایی: ۱۳۹۳/۱۰/۲۲

صفحات: ۱۶۰ - ۱۴۵

بررسی پیامدهای هدفمندسازی یارانه‌ها در الگوی مصرف خانوار روستایی مورد شناسی: بخش مرکزی شهرستان بیرجند

دکتر جوادبذرافشان^۱، دکتر محمود مرادی^۲، بهروز حسینی مهموئی^۳، سیده سمیه خاتمی^۴

چکیده

اقتصاد بخش روستایی ایران طی دو دهه گذشته، با چالش‌های متعددی روبه‌رو بوده است که یکی از پیامدهای آن تفاضل هزینه درآمد خانوار می‌باشد. در این شرایط اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها منجر به بروز تغییراتی در هزینه و درآمد خانوار گردیده است و از همین رو بررسی پیامدهای هدفمندی یارانه‌ها در جهت جلوگیری از رخداد پیامدهای منفی و افزودن بر آثار مثبت آن، امری حیاتی به نظر می‌رسد. این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. داده‌های مورد نیاز نیز از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده است. تحقیق حاضر با هدف ارزیابی اثرات هدفمندی یارانه‌ها بر هزینه خانوار روستایی، با استفاده از رگرسیون چند متغیره، آزمون مقایسه میانگین‌ها و پویاشناسی سیستمی، به سنجش متغیرهای الگوی مصرف خانوار در سطح روستاهای بخش مرکزی شهرستان بیرجند پرداخته است. جامعه آماری پژوهش، شامل خانوارهای ساکن در ۱۴۵ روستای بخش مرکزی بیرجند می‌باشد. متغیرهای تحقیق شامل هزینه خوراک، بهداشت و درمان، تفریحات، آموزش، هزینه تولید، مسکن و هزینه حمل و نقل می‌باشد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که به لحاظ نرخ تورم و متوسط رشد هزینه‌ها، سهم کالاهای خوراکی در گروه با درآمد پایین و گروه با درآمد بالا کاهش یافته است. از سوی دیگر، هزینه‌های تولید در هر سه گروه درآمدی افزایش داشته، به ویژه در گروه با درآمد پایین که سهم هزینه حمل و نقل ۶۴ درصد و هزینه تولید ۵۴ درصد می‌باشد. به منظور کاهش هزینه تولید و مدیریت الگوی مصرف، پیشنهاد می‌شود که روش اجرای هدفمندی اصلاح گردد.

کلید واژگان: هدفمندی یارانه، الگوی مصرف، پویاشناسی سیستمی، بخش مرکزی شهرستان بیرجند.

۱- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان (نویسنده مسؤول)

۲- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور

۳- پژوهشگر گروه اقتصاد دانشگاه موناش استرالیا

۴- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان

bazrafshan@gep.usb.ac.ir

moradi_m@pnu.ac.ir

behrooz.hassani.mahmooei@monash.edu

khatami3123@yahoo.com

مقدمه

افزایش دو برابری نرخ تورم در دهه ۸۰ نسبت به دهه ۷۰، کاهش رشد اقتصادی^۱ (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۸، ۲۴) و نابسامانی اقتصاد نواحی روستایی موجبات افزایش هزینه و کاهش درآمد خانوار را فراهم ساخته است، به گونه‌ای که تفاضل هزینه درآمد خانوار روستایی در سال ۱۳۸۹، ۹ میلیون و ۱۴۰ هزار ریال بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۹، ۷-۳). بازتاب این شرایط در اقتصاد نواحی روستایی در سراسر کشور و به‌طور مشخص در محدوده مورد مطالعه این مقاله نیز قابل مشاهده است؛ به‌عنوان مثال، میزان تولید زراعی شهرستان بیرجند که در سال زراعی ۸۵-۸۶، حدود ۱۲۳ هزار تن بوده، در سال ۱۳۸۸ به حدود ۷۱ هزار تن کاهش یافته است (سازمان جهاد کشاورزی استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۱ و ۱۳۸۹). کاهش تولید محصولات زراعی و باغی، علی‌رغم افزایش سطح زیر کشت، منجر به افزایش قیمت نهاده‌های تولیدی، افزایش هزینه تولید و بالتبع کاهش درآمد خانوار روستایی گردیده است. در این شرایط، اجرای سیاست هدفمندی یارانه‌ها و افزایش قیمت حامل‌های انرژی، بر بدنه اقتصاد روستایی در ابتدای امر، منجر به بروز تغییراتی در هزینه و درآمد خانوار روستایی و الگوی مصرف آنها گردیده است؛ لذا جهت ریشه‌یابی این تغییرات، بررسی اثرات و پیامدهای هدفمندی یارانه‌ها را در همین سال‌های آغازین اجرا، ضروری به‌نظر می‌رسد تا بدین وسیله از رخداد پیامدهای منفی جلوگیری و بر آثار مثبت آن افزوده گردد.

پژوهش حاضر به آزمون این فرض پرداخته است که هدفمندی یارانه‌ها باعث تغییر الگوی مصرف خانوار روستایی ساکن در بخش مرکزی شهرستان بیرجند

شده است. با توجه به این که مدت زمان زیادی از اجرای هدفمندی یارانه‌ها در کشور نمی‌گذرد و مطالعات محدودی در حوزه اقتصاد روستایی انجام شده است، این مقاله یکی از معدود مطالعات پیرامون این مسئله می‌باشد که با بیان وضعیت اقتصادی خانوار روستایی در محدوده مورد مطالعه و چگونگی تأثیرپذیری آن از سیاست‌های اقتصادی، راهنمای مفیدی برای برنامه‌ریزان، تصمیم‌گیران و مدیران محلی خواهد بود. به‌ویژه این که روابط میان پدیده‌ها و متغیرهای مورد بررسی با استفاده از روش پویاشناسی سیستمی (بررسی الگوی مصرف خانوار بر اساس تغییرات درآمدی پیش‌آمده به لحاظ ویژگی‌های اجتماعی- اقتصادی خانوار، نرخ تورم و متوسط رشد هزینه‌ها) شبیه‌سازی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

مبانی نظری

یارانه، معادل کلمه Subsidy به معنای کمک مالی است که از محل خزانه دولت به صورت نقدی یا غیر نقدی (ورمز یار، ۱۳۸۹: ۱۲) با هدف کاهش هزینه‌های تولید، حمایت از اقشار محروم، کاهش فاصله طبقاتی و افزایش رفاه عمومی پرداخت می‌شود (استخر، ۱۳۸۸: ۴). با این حال، پرداخت یارانه به واسطه عدم کارایی مناسب در توزیع درآمد، باعث ایجاد پیامدهایی از قبیل عدم برخورداری گروه‌های نیازمند و ایجاد الگوی مصرف غیر عقلایی شده است (پرمه، ۱۳۸۴: ۱۱).

در این راستا، هدفمند کردن یارانه‌ها به پشتوانه ماده ۳ قانون برنامه چهارم توسعه، با هدف افزایش کارایی نظام اقتصادی، کاهش مصرف کالاهای یارانه‌ای و کاهش قاچاق (دینی ترکمانی، ۱۳۸۹، ۱۵۹)، در سال ۱۳۸۹ به اجرا درآمد.

۱. نرخ تورم در ۱۳۷۹ برابر با ۱۲٪ و در ۱۳۸۷ برابر با ۲۸٪ بوده است. رشد اقتصادی نیز در سال ۱۳۸۷ نسبت به دهه ۷۰ به ۲٪ کاهش یافته است.

۱۲-۹) بوده است، اما در کشورهایی که ساختار اقتصادی ناکارآمد و تورم بالا داشته‌اند و اطلاعات دقیق از وضعیت خانوار نداشته‌اند، این طرح با شکست مواجه شده است (نجفی، ۱۳۸۷: ۱۰-۲).

تجارب کشورها در اجرای هدفمندی یارانه‌ها حاکی از آن است که این طرح گامی مهم در جهت افزایش کارایی انرژی (حسنی، ۱۳۸۹: ۱۴-۱۲)، توزیع عادلانه درآمدها و رشد اقتصادی (شفیعی و همکاران، ۱۳۸۷:

جدول ۱. تجارب کشورها در هدفمندی یارانه

پیامدهای هدفمند کردن	نوع هدفمندی	کشور	مأخذ
افزایش کارایی انرژی، کاهش سهم زغال سنگ در سبد مصرفی خانوار	حذف یارانه انرژی و ذخیره سازی نفت	چین	Daniel H. Rosen and Trevor Houser, 2007
افزایش شدید قیمت مواد غذایی و انرژی، کاهش قدرت خرید	حذف یارانه‌های دولتی	مصر	نجفی، ۱۳۸۷
افزایش درآمدهای ارزی، کاهش آسیب‌های زیست محیطی	بازنگری در پرداخت یارانه به فرآورده‌های نفتی	اندونزی	Dillon and et al, 2008
سرمایه‌گذاری دولت در جهت رفع عوامل بنیادی گسترش فقر	پرداخت‌های نقدی به گروه‌های هدف	رومانی	Inge Paulini, 2012
اصلاح بازار مالی، کاهش نرخ تورم و کسری بودجه	خصوصی‌سازی بازار انرژی	ترکیه	Betcherman and Daysal, 2009

منبع: یافته‌های تحقیق

خود قرار می‌دهند. مودیگلیانی و برومبرگ^۱ معتقدند که علاوه بر تغییر موجودی ثروت خانوار که سطح مصرف خانوار را تحت تأثیر قرار می‌دهد، رفتار مصرفی مردم در طول عمر نیز در چگونگی آن مؤثر است. در نتیجه، مصرف‌کننده روند مصرف ثابتی خواهد داشت و با تغییر درآمد مصرف، خود را در کوتاه‌مدت چندان تغییر نمی‌دهد (Deaton, 2005, 47). از طرفی دیگر به عقیده میلیتون فریدمن^۲ درآمد مردم در سال‌های مختلف متفاوت است. مصرف هر دوره به کل

اگر یارانه‌ها به وسیله ابزارهای موجود مثل مالیات، پرداخت‌های انتقالی و توزیع درآمد، عادلانه شود، موجب انتقال قدرت خرید از خانوارهای پرمصرف به خانوارهای کم‌مصرف می‌شود و رفاه نسبی خانوارهای کم‌درآمد را نسبت به خانوارهای پر درآمد بهبود می‌بخشد. علاوه بر این، از آن جایی که مصرف‌کننده به دنبال برنامه‌ای به منظور حداکثر کردن رفاه در طول زندگی خود است، می‌کوشد تا سطح مصرف را در یک دوره یکساله ثابت نگه دارد. با این وجود درآمد شخص به دلیل شرایط متغیر اقتصادی تغییر می‌کند و افراد مصرف خود را بر پایه درآمد انتظاری دوره زندگی

1. Modigliani and Bromberg
2. Milton Friedman

مصرف‌کنندگان خانگی گاز پرداختند. نتایج مطالعات آنها نشان داد که هدفمند کردن یارانه‌ها به‌طور قابل توجهی مصرف گاز را کاهش داده است (Bastamipour, 2013). صالحی اصفهانی (۲۰۱۲) در مطالعه خود نشان داد که هدفمند کردن یارانه‌ها در ایران برخلاف خیلی از کشورها، با کمترین تنش‌های اجتماعی به مرحله اجرا درآمده است و بر اثر اجرای این برنامه نرخ فقر و شاخص نابرابری کاهش یافته است (Salehi-isfahani, 2012). کرمی و نجفی (۲۰۱۳) در بررسی‌های خود به این نتیجه رسیدند که حذف تدریجی یارانه‌ها در طی یک دوره ۳ تا ۵ ساله به کاهش واردات محصولات کشاورزی و متعاقباً افزایش صادرات محصولات کشاورزی منجر خواهد شد. همچنین مطالعات آنان نشان می‌دهد که دولت‌ها برای حفظ سطح رفاه عمومی باید تخصیص یارانه مواد غذایی را به پنج دهک پایین جامعه ادامه دهند (Karami and Najafi, 2013).

در سطح ملی نیز نتایج مطالعه رازینی و صبوری دیلمی حاکی از آن است که مصرف بنزین بر اثر تغییر قیمت، ابتدا به صورت بسیار ضعیفی کاهش یافته و در مدت زمان کوتاهی افزایش یافته است (رازینی و صبوری دیلمی، ۱۳۸۸: ۱۲۳). یافته‌های پژوهش مشابه بیانگر آن است که تقاضا برای انرژی نسبت به افزایش قیمت، واکنش نشان نخواهد داد؛ لذا جهت کاهش هزینه تولید، باید از ماشین‌آلات نوین با بهره‌وری بالا در مصرف انرژی استفاده گردد (طاهری و همکاران، ۱۳۸۹، ۸۶-۷۸). نجفی و فرج‌زاده نیز به این نتیجه دست یافتند که افزایش هزینه تولید گندم از راه افزایش قیمت به مصرف‌کننده منتقل می‌شود (نجفی و فرج‌زاده، ۱۳۸۹: ۱). شرفی و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که میزان اقبال شهروندان شیرازی از سیستم حمل و نقل عمومی بعد از هدفمندی یارانه انرژی، بیشتر شده است.

درآمدهای مورد انتظار فرد بستگی داشته و بنابراین، تغییرات درآمد در یک دوره اثر چندانی بر مصرف بجا نمی‌گذارد (رحمانی، ۱۳۸۶: ۱۶۰-۱۵۶).

با توجه به نظریات مطرح شده، افزایش درآمد باعث ایجاد تغییراتی در الگوی مصرف می‌شود که در خانوار پر درآمد از شدت کمتری برخوردار است. مطالعات صورت گرفته، مهر تأییدی بر نظریات پیش‌گفته می‌باشد. هاول^۱ تأثیر حمایت‌های اجتماعی را در توسعه اقتصادی آسیا و اقیانوسیه بررسی نموده، در این مطالعه به بیان جایگاه برنامه‌های هدفمندی در دستیابی به توسعه اقتصادی از طریق حمایت از خانوارهای فقیر و کاهش دادن هزینه‌های تولید و مخارج خانوار پرداخته شده است (Howell, 2001: 259). نتایج پژوهش دوروارد^۲ و چیروا^۳ نیز حاکی از آن است که پرداخت یارانه توسط دولت به نهاده‌های بخش کشاورزی، زمینه رشد اقتصادی را فراهم کرده است (Chirwa and Dorward, 2008: 30-33). بنسون^۴ و مینوت^۵ با انتشار مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی هدفمندی یارانه کود شیمیایی در آفریقا» نشان دادند که اگر یارانه‌های هدفمند به سمت تولید باشد، علاوه بر کاهش هزینه‌های تولید، به مصرف‌کننده نیز در جهت دستیابی به الگوی بهینه مصرف کمک می‌نماید (Benson and Minot, 2009: 5). همچنین مطالعات لاندوک^۶ و هالدن^۷ (۲۰۱۰) نشان داده است که حذف یارانه کود و بذر، باعث بهره‌وری بالا و امنیت غذایی برای فقرا می‌شود (Holden and Lunduka, 2010: 2).

بسطامی‌پور و دیگران (۲۰۱۳) در پژوهش خود به بررسی تأثیر هدفمند کردن یارانه‌ها بر رفتار

1. Howell
2. Dorward
3. Chirwa
4. Benson
5. Minot
6. Lunduka
7. Holden

روش تحقیق

یکی از مدل‌های جامع و کاربردی در تحلیل مسائل اقتصادی و اجتماعی مدل پویاشناسی سیستمی است. تفکر سیستمی، روشی به منظور درک شهودی از اشیا، توجه به روابط درونی عناصر سیستم‌ها و نیز الگوهای رفتاری آنهاست. بر مبنای تفکر سیستمی، ویژگی‌های مهم یک سیستم از تقابل بین اجزاء آن به وجود می‌آید نه از فعالیت جداگانه آنها (جمعه‌پور ۱۳۸۵: ۱۴۱). در واقع در نگرش سیستمی هیچ متغیری تنها علت و یا تنها معلول نیست. کلیه پدیده‌ها در جریان رفت و برگشتی، هم علت و هم معلول می‌باشند. علاوه بر این، بزرگترین مزیت تفکر سیستمی کمک به تشخیص تغییرات بر اثر از تغییرات کم اثر در موقعیت‌های خیلی پیچیده است. در روش پویاشناسی سیستمی، مراحل زیر باید طی شود:

- ۱- تشریح دقیق مسئله (تعیین دقیق محدوده مدل): انتخاب موضوع متغیرهای کلیدی مشخص کردن افق زمانی مسئله و تعریف رفتار متغیرها
  - ۲- فرمول‌سازی فرضیه پویا و ترسیم نمودارهای زیر سیستم.
  - ۳- فرمول‌سازی یک مدل شبیه‌سازی: تعیین ساختار و قوانین مسئله تخمین پارامترها و روابط رفتاری.
  - ۴- آزمودن: مقایسه با رفتارهای مرجع و اهداف سیستم.
  - ۵- طراحی و ارزیابی سیاست (احمدوند و عرب ۱۳۸۸: ۹۴)
- براین اساس، روش تحقیق در پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی و بر مبنای مدل پویاشناسی سیستمی بوده و جهت گردآوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز، از دو شیوه اسنادی-کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی بهره گرفته شده است. اطلاعات میدانی مورد نیاز از طریق پرسشنامه محقق ساخته به دست آمده که پایایی داده‌های آن با آلفای کرونباخ و ضریب ۰/۸۶ مورد تأیید قرار گرفته است.

جامعه آماری، روستاهای بالای ۲۰ خانوار بخش مرکزی شهرستان بیرجند است و شامل ۱۴۵ روستا با

جلالیان و همکاران (۱۳۹۲) به مطالعه اثرات کوتاه مدت اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها بر وضعیت کشاورزی روستاییان شهرستان نی ریز پرداختند. نتایج تحقیقات آنها نشان داد که اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها منجر به افزایش هزینه‌ها و کاهش درآمدها شده است. مقیمی فیض آبادی و شاهنوشی (۱۳۹۰) در بررسی‌های خود به این نتیجه دست یافتند که با حذف یارانه سوخت‌های فسیلی، شاخص تولید، هزینه و قیمت کالاهای تولیدی بخش‌های مختلف افزایش می‌یابد. دادگر و نظری (۱۳۹۰)، ضمن تحلیل رفاهی سیاست‌های یارانه‌ها در اقتصاد ایران، به این نتیجه رسیدند که ضریب جینی در دوره ۱۳۹۰-۱۳۸۴ حدود ۰/۵۵ - ۰/۳۵ بوده است؛ بنابراین برای بهبود وضعیت رفاهی جمعیت کشور باید سیاست هدفمندی یارانه‌ها اصلاح گردد. بخشوده (۱۳۹۰) نیز در تحقیق خود به این نتیجه رسیده است که دولت‌ها باید از پرداخت کمک‌های نقدی به خانوارهای غیر فقیر اجتناب نمایند. رنجبر و کبیریان (۱۳۹۰) در پژوهش خود بر ادامه طرح هدفمندی یارانه‌ها، کاهش و کنترل تورم همراه با حمایت از تولیدات داخلی تأکید کردند. از دیگر بررسی‌های محققین داخلی می‌توان به پژوهش عباسیان و اسدبگی (۱۳۹۰) اشاره کرد که در مطالعات خود به این نتیجه دست یافته‌اند که حذف یارانه پرداختی به فرآورده‌های نفتی، برق و گاز طبیعی دارای اثر منفی بر روی تولیدات بخش صنعت و ارائه خدمات حمل و نقل عمومی است. همچنین جبل عاملی و گودرزی فراهانی (۱۳۹۲) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که کاهش و یا حذف یارانه آب موجب کاهش تقاضای آب شهری در شهر قم شده است.

آیا هدفمندی یارانه‌ها باعث تغییر الگوی مصرف خانوار روستایی شده‌است؟ به آزمون این فرض پرداخته‌است که هدفمندی باعث تغییر الگوی مصرف خانوار روستایی ساکن در بخش مرکزی شهرستان بیرجند شده‌است. با توجه به نظریات مطرح شده و مطالعات صورت گرفته پیرامون مسئله مورد مطالعه، جهت بررسی این مسئله متغیرهای ذکر شده در جدول شماره ۲ تعریف شده‌است.

در این تحقیق الگوی مصرف خانوار، با ترکیب کالاهای مصرفی و سهم هر گروه کالایی از درآمد خانوار نشان داده شده‌است. کاهش یا افزایش سهم کالاها در سبد مصرفی، به معنی تغییر الگوی مصرف است. برای بررسی این متغیر کیفی از شاخص سهم هزینه کالای خوراکی به کل هزینه خانوار و سهم هزینه هر یک از کالاهای غیرخوراکی به کل هزینه غیرخوراکی استفاده شده است. در جدول ۳ شاخص‌های الگوی مصرف به تفکیک بیان شده‌است.

۱۰۷۵۴ خانوار می‌باشد که چون با وجود تجانس و همگونی بالا از تفاوت‌های درون گروهی (۳۲ روستا در تیپ روستاهای دشتی و ۱۳ روستای کوهستانی و نیمه کوهستانی) نیز برخوردار بوده، با شیوه نمونه‌گیری احتمالی طبقه‌بندی شده (عزتی، ۱۳۸۹: ۱۶۲)، ۳۰ درصد، معادل ۴۴ روستا به‌عنوان نمونه انتخاب گردیده است که با توجه به سهم هر دهستان، ۱۰ روستا از تیپ دشتی و ۳۴ روستا از تیپ کوهستانی و نیمه کوهستانی انتخاب شده‌است. جهت بررسی‌های میدانی نیز از آن جایی که متغیرهای مورد مطالعه از نوع کیفی می‌باشد، با به‌کارگیری فرمول کوکران^۱ (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۱۴۰). از میان خانوارهای ساکن در جامعه آماری، تعداد ۳۷۱ خانوار نمونه انتخاب شده‌است. بر اساس یافته‌های منتج از پرسشنامه، تقریباً نیمی از خانوار مورد مطالعه در گروه سنی ۶۰-۳۰ سال قرار دارند و ۷۱ درصد نیز شاغل بخش کشاورزی می‌باشند.

تحقیق حاضر با هدف پاسخ‌گویی به این پرسش که

جدول ۲. متغیرهای مورد بررسی

متغیر تعدیل‌کننده		متغیر وابسته	متغیر مستقل	متغیر عامل
بیرونی	درونی			
شاخص قیمت‌ها، متوسط رشد هزینه، نرخ درآمد	سن، بُعد خانوار، تحصیل، شغل، میزان درآمد قبل	سهم هزینه کالای خوراکی و غیرخوراکی خانوار	میزان تغییر درآمدی بعد از پرداخت یارانه	الگوی مصرف

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۳. شاخص‌های الگوی مصرف

شاخص	متغیر
هزینه آرد، گوشت، روغن، قند و شکر به کل هزینه خانوار	سهم هزینه خوراک
هزینه انواع دارو، محصولات و خدمات پزشکی به کل هزینه غیرخوراکی	سهم هزینه بهداشت و درمان
هزینه فیلم و عکس، اسباب‌بازی و لوازم ورزشی به کل هزینه غیرخوراکی	سهم هزینه تفریح
هزینه کتاب، لوازم‌التحریر و شهریه تحصیل به کل هزینه غیرخوراکی	سهم هزینه آموزش
هزینه جهت مراحل کاشت، داشت و برداشت به کل هزینه غیرخوراکی	سهم هزینه تولید
هزینه آب، برق و تلفن، سوخت و اجاره مسکن به کل هزینه غیرخوراکی	سهم هزینه مسکن
هزینه وسیله نقلیه شخصی، کرایه حمل و نقل جاده‌ای به کل هزینه غیرخوراکی	سهم هزینه حمل و نقل

منبع: یافته‌های تحقیق

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهرستان بیرجند، در طول شرقی حداقل ۵۷ درجه و ۵۶ دقیقه تا حداکثر ۵۹ درجه و ۴۰ دقیقه و عرض شمالی حداقل ۳۱ درجه و ۲۰ دقیقه تا حداکثر ۳۳ درجه و ۳۱ دقیقه گسترده شده است. این شهرستان با وسعت ۲۰۰۳۳ کیلومتر مربع، در نیمه غربی استان خراسان جنوبی قرار گرفته و بر اساس آخرین تقسیمات کشوری از دو بخش خوسف^۱ و مرکزی، سه شهر و ۱۰ دهستان تشکیل شده است. بخش مرکزی مشتمل بر شهر بیرجند و ۶ دهستان القورات، باقران، شاخن، شاخات، فشارود و کاهشنگ با ۲۷۵ آبادی دارای سکنه، ۱۱۶۶۶ خانوار و ۴۲۳۶۶ نفر جمعیت، در وسعت ۳۹۵۹ کیلومتر مربع، ۱۸/۸۸ درصد مساحت شهرستان را دارا می‌باشد (معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی مرکز آمار ایران، ۱۳۸۹).

تحلیل یافته‌های پژوهش بر اساس دو شیوه آماری (رگرسیون چند متغیره و آزمون مقایسه میانگین‌ها) و پویاشناسی سیستمی انجام شده است. در این تحقیق، وضعیت متغیرهای وابسته که در جدول شماره ۲ ذکر شده‌اند، در سه گروه درآمدی (که بر اساس تعداد افراد خانوار و میزان دریافت ماهانه یارانه نقدی به دست آمده است)، مطالعه و سپس با رویکردی سیستمی و با لحاظ نرخ تورم و متوسط رشد قیمت‌ها^۱، تغییرات پیش‌آمده بررسی و رابطه ۱ به دست آمده است.

$$P = (Csh/r_i) \times (Ac/Pi) \quad \text{رابطه ۱}$$

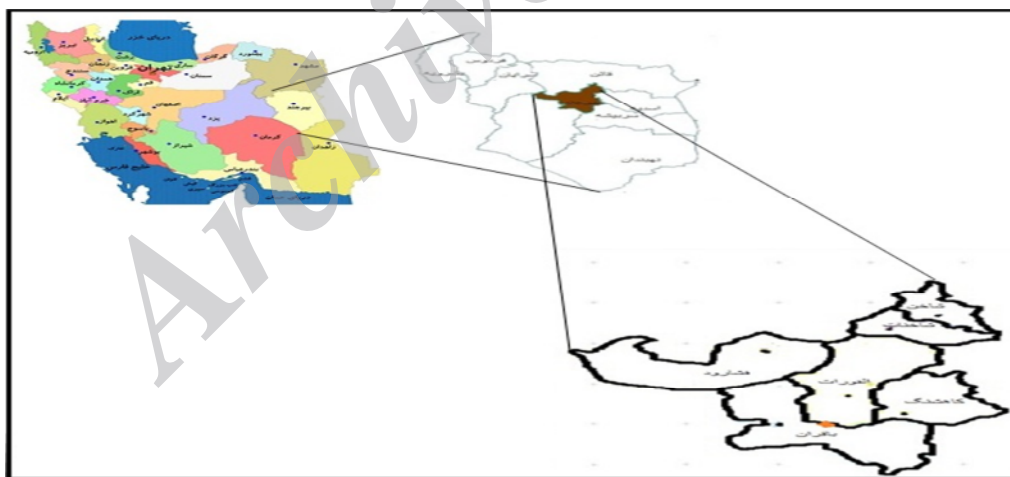
r_i : نرخ رشد درآمد

P_i : شاخص قیمت‌ها

Ac : متوسط رشد هزینه‌ها

Csh : سهم هزینه هر گروه کالایی

p : الگوی مصرف

شکل ۱. محدوده مورد مطالعه

منبع: گروه GIS معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان جنوبی، ۱۳۹۱

۲. بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی صورت گرفته در سال ۱۳۹۰، بخش خوسف از شهرستان بیرجند جدا شده است.

۱. نرخ تورم و متوسط رشد قیمت‌ها برای خانوار روستایی استان خراسان جنوبی ۱۳۸۹، مرکز آمار ایران

یافته‌های تحقیق

* تغییرات هزینه در گروه‌های درآمدی

بر اساس جدول شماره ۴ تغییرات هزینه در سطح استان خراسان جنوبی حاکی از آن است که

میزان متوسط هزینه خانوار روستایی در سال ۸۹ نسبت به سال ۸۸ نزدیک به ۴۰ درصد افزایش داشته است.

جدول ۴. متوسط هزینه خانوار روستایی استان (ریال)

درصد تغییرات	۱۳۸۹	۱۳۸۸	سال
			هزینه
۳۹/۶۱	۳۸۳۵۱۹۴۴	۲۷۴۶۹۵۸۶	کل
۴۹/۲۵	۱۸۳۳۰۶۲۱	۱۲۲۸۱۲۹۲	خوراکی
۳۱/۸۲	۲۰۰۲۱۳۲۳	۱۵۱۸۸۲۹۴	غیرخوراکی

منبع: سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۸۹

این است که در ۵۶ درصد خانوارها تغییرات هزینه نسبت به قبل از هدفمندی محسوس نبوده، با این حال ۴۴ درصد خانوارها هزینه‌های خود را کاهش داده‌اند.

آماره کالموگراف^۱ نیز در سطح معنی‌داری ۰/۰۵ ($Z=7/023$) تفاوت معنادار ($p \leq$) هزینه خانوار نمونه نسبت به قبل از هدفمندی می‌باشد. یافته‌های پرسشنامه، دال بر

جدول ۵: تغییرات هزینه خانوار در گروه‌های مختلف درآمدی (درصد)

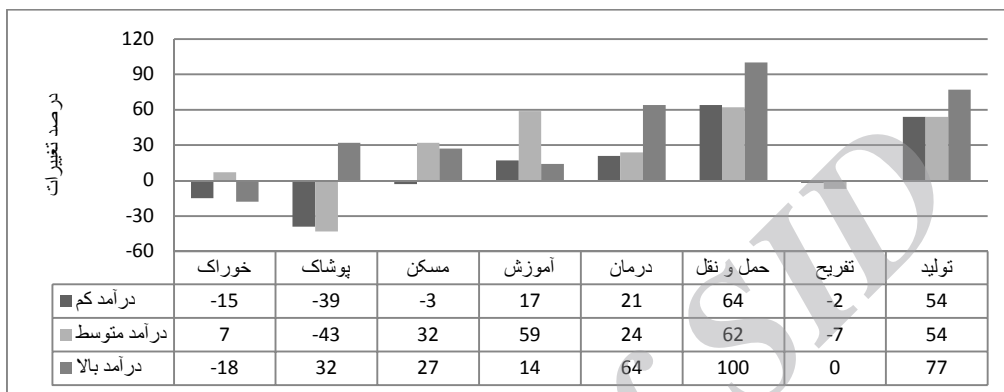
سهم غیرخوراکی		سهم خوراکی			سهم هزینه	
کاهش یافته	بدون تغییر	افزایش یافته	کاهش یافته	بدون تغییر		افزایش یافته
۰	۸۰/۵	۱۹/۵	۶۱/۵	۳۷/۶	۹	میزان درآمد (هزار ریال) ۹۷۰-۱۷۶۰
۷/۳	۸۵/۴	۷/۳	۲۲/۸	۷۶/۴	۸	۱۷۷۰-۲۵۷۰
۰	۱۰۰	۰	۶۳/۶	۳۶/۴	۰	۲۵۸۰-۳۴۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

افزایشی داشته و هزینه خوراکی نیز گرایش به کاهش داشته‌است؛ لذا می‌توان گفت در خانوارهای پُر درآمد تغییرات مصرفی از شدت کمتری برخوردار بوده‌است.

همانگونه که در جدول ۵ دیده می‌شود، در خانوارهای با درآمد بالا، تغییرات هزینه غیرخوراکی بسیار ناچیز بوده‌است و در خانوارهای با درآمد پایین این هزینه‌ها روند

شکل ۲: شرح آزمون میانگین هزینه در گروههای درآمدی

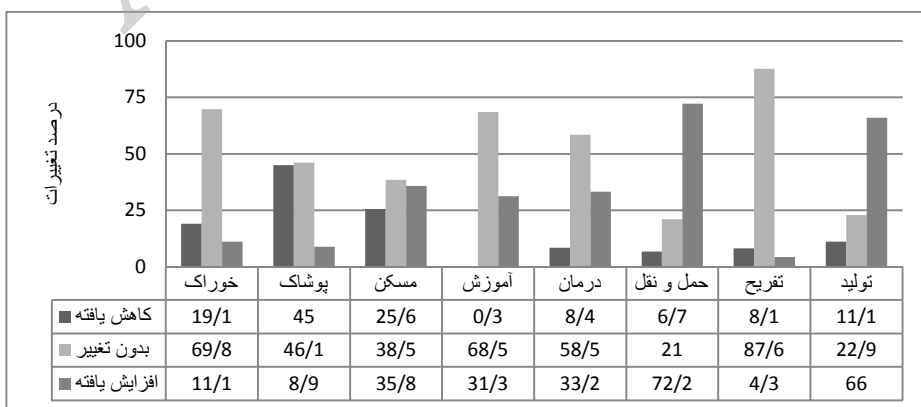
منبع: یافته‌های تحقیق

درآمد خانوار به خود اختصاص داده‌اند و کمترین سهم نیز مربوط به هزینه خوراکی می‌باشد.

* تغییرات هزینه در گروههای کالایی

بر اساس نتایج ارائه‌شده در شکل ۳، تغییرات هزینه در گروه کالای پوشاک بیشترین کاهش را داشته، بیشترین افزایش نیز در هزینه‌های مربوط به حمل و نقل و تولید بوده‌است.

بر اساس نتایج ارائه شده در شکل ۲ در گروه درآمدی پایین، هزینه‌های خوراکی، کاهش داشته و بیشترین هزینه آنها در تولید و حمل و نقل بوده‌است. در گروه درآمدی بالا، کاهش هزینه‌ها چندان محسوس نیست (به غیر از کالای خوراکی که روند کاهشی آن مشخص می‌باشد)، اما هزینه مربوط به درمان، حمل و نقل و تولید روند افزایشی داشته‌اند. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت هزینه‌های تولید بیشترین سهم را از

شکل ۳: درصد تغییرات هزینه در گروه کالاهای مختلف

منبع: یافته‌های تحقیق

در گروه کالاهای خوراکی، بیشترین هزینه جهت تهیه آرد و نان صرف شده‌است. علاوه بر این، بر اساس خروجی رگرسیون، برآزش میزان هزینه خوراکی در متغیرهای خانوار (جدول ۵)، در خانوارهایی که تحصیلات بالاتر ($B=0/41, P \leq 0/05$)، فعال

در گروه کالاهای خوراکی، بیشترین هزینه جهت تهیه آرد و نان صرف شده‌است. علاوه بر این، بر اساس خروجی رگرسیون، برآزش میزان هزینه خوراکی در متغیرهای خانوار (جدول ۵)، در خانوارهایی که تحصیلات بالاتر ($B=0/41, P \leq 0/05$)، فعال

جدول ۶: رگرسیون برآزش میزان هزینه خوراکی در مقابل ویژگی خانوار

سطح معنی‌داری	آزمون T	انحراف معیار	ضریب رگرسیون غیراستاندارد (B)	آماره متغیر
0/00	4/99	0/08	0/41	تحصیل
0/02	2/36	0/30	0/72	فعالیت
0/05	1/86	0/20	0/38	شغل
0/00	4/26	0/06	0/26	بُعد خانوار

منبع: یافته‌های تحقیق

متعلق به خودشان بوده‌است ($P \leq 0/05, B = -2/22$). با توجه به یافته‌های تحقیق بیشترین هزینه مسکن نیز صرف تأمین سوخت (نفت) شده‌است.

همچنین بر اساس رگرسیون هزینه مسکن در متغیرهای خانوار (جدول ۷)، خانوارهایی که قبل از هدفمندی درآمد بالایی داشته‌اند ($P \leq 0/05, B = 0/91$)، بیشتر روی مسکن هزینه کرده‌اند، ولی خانوارهایی که خانه مسکونی

جدول ۷: رگرسیون برآزش میزان هزینه مسکن در متغیرهای خانوار

سطح معنی‌داری	آزمون T	انحراف معیار	ضریب رگرسیون غیراستاندارد (B)	آماره متغیر
0/01	2/58	0/201	0/52	سن
0/000	3/88	0/239	0/91	درآمد قبل
0/000	-7/11	0/322	-2/22	نحوه تصرف مسکن

منبع: یافته‌ها تحقیق

و نیز خانوارهایی که قبل از هدفمندی درآمد کمی داشته‌اند ($P \leq 0/05, B = 0/281$)، بیشتر روی بهداشت و درمان هزینه کرده‌اند.

همان‌طور که در جدول ۸ آمده‌است، خانوارهایی که جوان‌تر هستند ($P \leq 0/05, B = -0/32$)، تحصیلات بالاتر دارند ($P \leq 0/05, B = 0/1$) و شاغل بخش کشاورزی می‌باشند

جدول ۸: رگرسیون برازش میزان هزینه بهداشت و درمان در متغیرهای خانوار

متغیر	آماره	ضریب رگرسیون غیراستاندارد (B)	انحراف معیار	آزمون T	سطح معنی داری
تحصیل	۰/۱۰۰	۰/۰۳۵	۲/۸۵	۰/۰۰۵	
شغل	۰/۲۸۱	۰/۰۸۱	۳/۴۸	۰/۰۰۱	
سن	-۰/۳۲	۰/۰۶	-۵/۲۷	۰/۰۰۰	
درآمد قبل	-۰/۲۰۵	۰/۰۸۲	-۲/۵	۰/۰۱۳	

منبع: یافته‌ها تحقیق

بنا بر خروجی رگرسیون (جدول ۹) خانوارهایی که درآمد قبل بالایی داشته‌اند ($P \leq 0/05$, $B = 0/616$)، فعال ($P \leq 0/05$, $B = 1/52$) و شاغل بخش غیرکشاورزی ($P \leq 0/05$, $B = -0/566$) بوده‌اند، هزینه حمل و نقل بیشتری داشته‌اند.

جدول ۹: رگرسیون برازش میزان هزینه حمل و نقل در متغیرهای خانوار

متغیر	آماره	ضریب رگرسیون غیراستاندارد (B)	انحراف معیار	آزمون T	سطح معنی داری
شغل	-۰/۵۶۶	۰/۱۶۶	-۳/۴۱	۰/۰۰۱	
فعالیت	۱/۵۲	۰/۳۰۷	۴/۹۵	۰/۰۰۰	
درآمد قبل	۰/۶۱۶	۰/۱۴۵	۴/۲۴	۰/۰۰۰	

منبع: یافته‌ها تحقیق

داشته‌اند و بعد از هدفمندی نیز با توجه به دائمی بودن تغییرات درآمدی، انگیزه مصرفی آنها بویژه در بخش غیرخوراکی و تولید افزایش داشته‌است. با این وجود یافته‌ها بیانگر این مطلب می‌باشد که میزان تمایل خانوار روستایی برای تولید، اشتغال‌زایی و خرید کالای سرمایه‌ای بسیار پایین می‌باشد (۷۰ درصد خانوارها تمایل خیلی کمی به سرمایه‌گذاری جهت تولید نشان داده‌اند).

با بررسی رگرسیون برازش هزینه تولید (جدول شماره ۱۰) مشخص شده که خانوارهای کشاورزی ($P \leq 0/05$, $B = 1/42$) که بعد خانوار بالاتر داشته‌اند ($P \leq 0/05$, $B = 0/127$) و همچنین درآمد قبلی آنها بالا بوده‌است ($P \leq 0/05$, $B = 0/864$)، میزان بیشتری از درآمدشان را صرف تولید می‌کنند و این حاکی از آن است که خانوارهایی درآمد خود را صرف تولید کرده‌اند که وضعیت اقتصادی مطلوبی

جدول ۱۰: رگرسیون برازش میزان هزینه تولید در متغیرهای خانوار

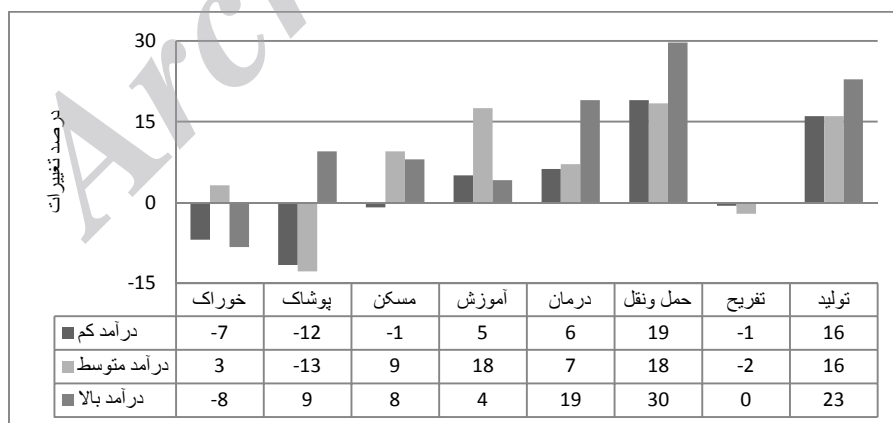
متغیر	آماره	ضریب رگرسیون غیراستاندارد (B)	انحراف معیار	آزمون T	سطح معنی داری
بعد خانوار	۰/۱۲۷	۰/۰۵۶	۲/۲۷	۰/۰۲	
درآمد قبل	۰/۸۶۴	۰/۱۴۸	۵/۸۴	۰/۰۰۰	
شغل	۱/۴۲	۰/۱۶۵	۸/۶	۰/۰۰۰	

منبع: یافته‌های تحقیق

* عوامل بیرونی اثرگذار بر الگوی مصرف

نتایج حاصل از بررسی پویاشناسی سیستمی (شکل ۴) حاکی از آن است که در خانوارهایی که تغییرات درآمدی آنها پایین بوده (۱۷۷۰-۹۷۰۰ هزار ریال دریافت داشته‌اند)، هزینه خوراک و پوشاک کاهش داشته و هزینه‌های مربوط به حمل و نقل و تولید بیشتر از ۵۰ درصد افزایش یافته‌اند، اما در مصرف سایر کالاها تغییر قابل توجهی ایجاد نشده است. بنا بر یافته‌های تحقیق این خانوارها اکثراً در گروه سنی بالای ۶۰ سال قرار داشتند و از تحصیلات زیردیپلم برخوردار بودند و درآمد قبل آنها نیز به نسبت پایین بوده است (۶۰ درصد نمونه مورد مطالعه). خانوارهایی که در گروه با درآمد متوسط (۲۵۷۰-۱۷۸۰ هزار ریال) قرار داشته‌اند، سهم بیشتری از درآمد خود را به آموزش و تولید اختصاص داده‌اند. این گروه شامل بر خانوارهایی می‌باشد که در رده سنی میانسال قرار داشته و بعد خانوار بالایی دارند (۵-۴ نفری) و بیشتر از ۹۰ درصد آنها شاغل بخش‌های کشاورزی و کارگری می‌باشند.

لذا افزایش هزینه تولید خانوار در بخش کشاورزی (۶۰ درصد سهم هزینه آماده‌سازی زمین شده است) به این علت می‌باشد که بخش عمده‌ای از خانوار نمونه شاغل بخش کشاورزی می‌باشند. در واقع افزایش هزینه تولید به نوعی، هزینه تحمیلی گفته می‌شود، که با در نظر داشتن این مسئله که هنوز در سال‌های ابتدای اجرای طرح تحول اقتصادی که هدفمندسازی نیز جزئی از آن است، می‌باشیم و نیز با توجه به نظریات مطرح شده که در مراحل اولیه توسعه اقتصادی بواسطه سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیربنایی و دیربازده و تأمین مالی این پروژه‌ها، نابرابری‌ها و افزایش قیمت‌ها رخ می‌دهد، انعکاسی از مراحل توسعه می‌باشد که قدر مسلم اثرات آن بر اقتصاد خانوار روستایی با توجه به ضعف‌ها و نابسامانی‌هایی که دارد محسوس‌تر خواهد بود.

شکل ۴: الگوی مصرف خانوار در گروه‌های مختلف درآمدی

منبع: یافته‌های تحقیق

بهبود بخشد. سهم هزینه کالای خوراکی کاهش یافته و هزینه‌های تولید بیشترین سهم را از درآمد خانوار به خود اختصاص داده‌است. تغییرات سایر هزینه‌ها محسوس نمی‌باشد و نسبت به قبل تفاوت معنی‌داری نداشته‌است.

همان‌گونه که روستو^۱ و کوزنتس^۲ بیان داشته‌اند، در سال‌های آغازین توسعه، بیشترین هزینه‌ها صرف پروژه‌های زیربنایی و تولید می‌گردد و سطح درآمد افزایش قابل توجهی نمی‌یابد (متوسلی، ۱۳۸۴: ۲۲-۲۰ و پاپلی یزدی، ۱۳۸۷: ۸۸) و لذا خانوار روستایی سهم بیشتری از هزینه را به تولید اختصاص می‌دهند و این باعث کاهش مصرف در سایر بخش‌ها خواهد شد. با این حال از آن جایی که طرح هدفمندی یارانه‌ها، اهداف درازمدت را دنبال می‌کند، به نظر می‌رسد حادث شدن شرایط حال، طیفی از مراحل است که در جهت توسعه اقتصادی باید سپری شود.

برای ملموس شدن اثرات مطلوب در کوتاه‌مدت، پیشنهاد می‌شود که الگوی مصرف خانوار روستایی بررسی و بر اساس سهم هزینه‌ای که خانوار برای گروه‌های کالایی اختصاص می‌دهد، روش‌های هدفمندی اصلاح گردد. همچنین در بخش کشاورزی با توجه به کمبود منابع آب و خاک باید مزیت نسبی تولیدات کشاورزی را شناسایی و در جهت کاهش هزینه تولید، تسهیلاتی در اختیار کشاورزان قرار داده شود. علاوه بر این با سرمایه‌گذاری در بخش‌های تولیدی و تقویت اقتصاد رقابتی، قیمت کالاهای ضروری ثابت نگه داشته شود. تا علاوه بر افزایش قدرت خرید خانوار، سطح رضایتمندی آنها (به‌ویژه خانوار کم‌درآمد) از مصرف کالاهای خوراکی و

اما در خانوارهایی که درآمد آنها تغییرات قابل توجهی یافته (۳۴۰۰-۲۵۸۰ هزار ریال)، سهم هزینه حمل و نقل، تولید و درمان افزایش یافته و سایر هزینه‌ها تغییرات محسوسی نداشته‌است. خانوارهایی که در این گروه قرار دارند (تنها ۵ درصد خانوار نمونه را شامل می‌شوند)، درآمد قبلی آنها بسیار پایین بوده‌است و عمدتاً کشاورز و سطح تحصیلات پایین داشته‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش با استفاده از داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه در بخش مرکزی شهرستان بیرجند و انجام تحلیل‌های آماری و پویاشناسی سیستمی به بررسی اثرات هدفمندی یارانه‌ها بر الگوی مصرف خانوار روستایی پرداخته شده‌است.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که در صورت افزایش قیمت با نرخ پایین تر از تغییرات درآمدی، سطح هزینه‌های خانوار کاهش پیدا می‌کند. اما در صورت افزایش نرخ تورم برای مصارف بررسی شده، هزینه‌های خانوار افزایش خواهد یافت. تغییر در سطح هزینه، چه به صورت کاهش و چه به صورت افزایش، باعث تغییر در الگوی مصرف خواهد شد که به دلیل اینکه زمان کوتاهی از اجرای طرح گذشته است امکان بررسی دقیق تغییرات الگوی مصرف میسر نیست. با بررسی میانگین هزینه‌ها در گروه‌های درآمدی مشخص شد که هزینه‌های تولید در هر سه گروه درآمدی افزایش داشته‌است و سهم کالای خوراکی نیز در گروه با درآمد پایین و گروه با درآمد بالا کاهش یافته‌است.

در مجموع با تغییرات درآمدی خانوار و با لحاظ نرخ تورم و متوسط رشد هزینه‌ها می‌توان ادعان داشت که هدفمندی در کوتاه‌مدت نتوانسته اقتصاد خانوار را به میزان قابل توجهی

1. W. W. Rostow

2. Kuznets

غیرخوراکی افزایش یابد و زمینه دستیابی به اهداف طرح هدفمندی یارانه‌ها فراهم گردد.

منابع

- استخر، محمد، زیبایی، منصور و طراز کار، محمدحسن (۱۳۸۸). ارزیابی تأثیر یارانه‌ی بیمه صادراتی بر صادرات محصولات کشاورزی، تهران: اقتصاد کشاورزی، جلد ۳، شماره ۲۰۲.
- احمدوند، علی محمد و عرب، امیرمسعود (۱۳۸۸). کاربرد روش شناسی پویایی سیستم در پلیس، دو ماهنامه توسعه انسانی پلیس، سال هشتم، شماره ۲۵.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۸). خلاصه تحولات اقتصادی کشور ۱۳۸۸، اداره بررسی‌های اقتصادی، تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- بخشوده، محمد (۱۳۹۰). تعیین ذینفعان برنامه‌ی پرداخت نقدی پس از هدفمندی یارانه‌ها در مناطق شهری ایران، مدیریت شهری، ویژه نامه شماره ۱ بهار و تابستان ۱۳۹۰.
- پاپلی یزدی، محمد حسین و امیر ابراهیمی، محمد (۱۳۸۷). نظریه‌های توسعه روستایی، تهران: انتشارات سمت، چاپ چهارم.
- پرمه، زورار (۱۳۸۴). آثار سیاست‌های اقتصادی بر رفاه خانوار، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول.
- جیل عاملی، فرخنده و گودرزی فراهانی (۱۳۹۲). تأثیر هدفمندی یارانه بر میزان تقاضای آب مصرفی شهری در قم، فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، سال هفتم شماره ۲۲، تابستان ۱۳۹۲.
- جلالیان، حمید و هاشمی، صدیقه و یعقوبی، جعفر (۱۳۹۲). بررسی اثرات کوتاه مدت اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها بر وضعیت کشاورزی روستاییان شهرستان نی‌ریز (مطالعه موردی: دهستان آباده طشک)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۱۰، تابستان ۱۳۹۲.
- جمعه پور، محمود (۱۳۸۵). نگرش سیستمی به روستا و توسعه روستایی، فصلنامه روستا و توسعه، سال هشتم، شماره ۱۰.
- حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات سمت.
- حسنی، شهناز (۱۳۸۹). وزارت بازرگانی و هدفمند کردن یارانه‌ها، تهران: وزارت بازرگانی، روابط عمومی وزارت بازرگانی، چاپ اول.

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۶، پاییز ۱۳۹۴

دادگر، یدالله؛ نظری، روح الله (۱۳۹۰). تحلیل رفاهی سیاست‌های یارانه‌ها در اقتصاد ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۴۲.

دینی‌ترکمانی، علی (۱۳۸۹). هدفمندی یارانه‌ها: هدف‌ها و چالش‌ها، ماهنامه سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۸۲-۲۸۱.

رازینی، ابراهیم علی، صبوری دیلمی، محمدحسن (۱۳۸۸): بررسی اثرات اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در مصرف بنزین در ایران، فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، سال سوم، شماره ۲۰۲-۲۰۳.

رحمانی، تیمور (۱۳۸۶). اقتصاد کلان، تهران: انتشارات برادران، چاپ نهم.

رنجبر، همایون؛ کبیریان، مه‌ری (۱۳۹۰). تأثیر هدفمندی یارانه‌ها بر ثبات ساختاری ضرایب الگوی تقاضای مصرف کنندگان، فصلنامه اقتصاد کاربردی، سال دوم، شماره ۱ چهارم، بهار ۱۳۹۰.

سازمان جهاد کشاورزی استان خراسان جنوبی (۱۳۸۹). معرفی اجمالی بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی، معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی، اداره آمار و فناوری اطلاعات و تجهیز شبکه.

سازمان جهاد کشاورزی استان خراسان جنوبی (۱۳۹۱). عملکرد سال ۱۳۹۰ سازمان جهاد کشاورزی استان خراسان جنوبی، معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی، اداره آمار و فناوری اطلاعات و تجهیز شبکه.

شفیعی، افسانه؛ عربانی، بهاره؛ گرشاسبی، علیرضا (۱۳۸۷). هدفمندی یارانه‌ها بررسی مفهوم و تجربه کشورها، تهران: وزارت بازرگانی: دفتر مطالعات اقتصادی معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصاد.

شرفی، حجت‌اله؛ یغفوری، حسین؛ جعفری، مرضیه؛ گردانی، هلاکو (۱۳۹۲). تحلیل تأثیرات هدفمندی یارانه انرژی بر وضعیت حمل و نقل عمومی در نواحی شهری مطالعه موردی: کلانشهر شیراز، فصلنامه جغرافیایی چشم انداز آگرس، دوره ۵ شماره ۱۸، زمستان ۱۳۹۲.

طاهری، فرزانه؛ موسوی، نعمت‌الله؛ رضایی، محمدرضا (۱۳۸۹). اثر حذف یارانه انرژی بر هزینه‌های تولید کلزا در شهرستان مرودشت، مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی، جلد ۲، شماره ۳.

Benson.T,Minot.N,2009,Are vouchers the answer? fertilizer subsidies in Africa. international food policy research institute.

Betcherman Gordon, N. Meltem Daysal,2009, Do employment subsidies work? Evidence from regionally targeted subsidies in Turkey, Inter-American Development Bank.

Chirwa.E,Dorward.A,2008,the Malawi agricultural inputs subsidy programmed.

Daniel H.Rosen,Trevor Houser,2007,China energy acuide for the perplexed, center for strategic and international studies and the Peterson institute for international economics.

Deaton, Angus,2005, Franco Modigliani and life cycle theory of consumption, research program in development studies and center for health and wellbeing Princeton university.

Dillon, H.S., T. Laan, and H. Setyaka Dillon,2008, Biofuels: At What Cost? – Government Support for Ethanol and Biodiesel in Indonesia, Global Subsidies Initiative of the International Institute for Sustainable Development, Geneva.

Holden.S,Lunduke.R,2010,the political economy of input subsidies in Malawi: targeting efficiency.for NFU,conference2010.

Howell.F,2001,social assistance: the cortical background, social protection in Asia and the pacific. Asian development bank.

Inge Paulini,2012, Agri-environment subsidies for semi-natural grasslands in Romania, policy seminar, "semi-natural pastures and meadows".

Karami.A, Esmaeili.A,Najafi.B (2012), Assesing effects of alternative food subsidy reform in Iran, Journal of policy modeling 34(2012) PP 788-799.

Salahi-Isfahani.J,Wilson stucki.B, Deutschmann.J (2012),The impact of Iran's subsidy reform on households: Evidence from survey data, Virginia Tech, the brookings institution, and the economic research forum. PP: 1-39

بررسی پیامدهای هدفمندسازی یارانه‌ها در الگوی مصرف خانوار روستایی ....

عباسیان، عزت‌اله؛ اسدبگی، زهرا (۱۳۹۰). ارتباط هدفمندسازی یارانه‌های انرژی با رفاه اجتماعی از مسیر رشد اقتصادی، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دوازدهم، شماره ۴۴.

عزتی، مرتضی (۱۳۸۹). روش تحقیق در علوم اجتماعی کاربرد در زمینه مسائل اقتصادی، تهران: مرکز پژوهش‌های اقتصاد.

متوسلی، محمود (۱۳۸۴). توسعه اقتصادی، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۹). چکیده نتایج طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی ۱۳۸۹، تهران: دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری، مرکز آمار ایران.

معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی مرکز آمار ایران (۱۳۸۹). سالنامه اماری استان خراسان جنوبی ۱۳۸۹، تهران: معاونت برنامه‌ریزی، دفتر آمار و اطلاعات. مرکز آمار ایران.

مقیم فیض‌آبادی، مریم؛ شاهنوشی، ناصر (۱۳۹۰). حذف یارانه سوخت و بررسی آثار آن بر تولید، هزینه و سطوح قیمت‌ها در خراسان رضوی، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال دوازدهم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۱.

نجفی، بهاء‌الدین (۱۳۸۷). درس‌هایی از تجربیات جهانی برای اصلاح یارانه غذا در ایران، دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.

نجفی، بهاء‌الدین؛ فرج‌زاده، زکریا (۱۳۸۹). اثرات رفاهی حذف یارانه کود شیمیایی بر مصرف‌کنندگان گندم (نان)، "مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی، جلد ۲، شماره ۱، ۱۴-۱.

ورمزیار، حسن (۱۳۸۹). آشنایی با نظام هدفمند کردن یارانه‌ها، چاپ ششم، تهران: انتشارات خانیان.

Bastamipour.H,Jamshidinavid.B, Mohamadi.E, Bastamipour.M (2013), survey implementation targeted subsidies law the domestic gas consumers in Ilam,J.Basic.Appl.Sci.Res.,3(1),PP: 1003-1007,2013,TextRoad Publication